

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ФАКУЛЬТЕТ соціально-психологічної освіти та управління

КАФЕДРА аналітичної економіки та менеджменту

**ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ

(назва навчальної дисципліни)

Освітній ступінь **бакалавр**

(назва ступеня вищої освіти)

Спеціальність **073 «Менеджмент»**

(шифр і назва)

Освітньо-професійна програма **«Фінансово-економічна
безпека та ризик-менеджмент» від 30.08. 2016 р. № 493**

(назва, дата і № наказу про затвердження ОП)

Статус навчальної дисципліни **вибіркова**

(обов'язкова або вибіркова)

Мова навчання: **українська**

Плани семінарських (практичних) занять
обговорені та схвалені на засіданні
кафедри аналітичної економіки та
менеджменту
протокол від 30.07.2020 р. № 21

**Керівник кафедри аналітичної
економіки та менеджменту
д.е.н., професор**

_____ **Олена ПАРШИНА**

Дніпро – 2020

Ризик-менеджмент. Плани семінарських (практичних) занять для денної форми навчання. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 12 с.

РОЗРОБНИКИ:

Калініченко З.Д., кандидат економічних наук, доцент кафедри аналітичної економіки та менеджменту

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни «**Ризик-менеджмент**» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки здобувачів першого освітнього (бакалаврського) рівня, спеціальності 073 «Менеджмент», спеціалізації «Фінансово-економічна безпека та ризик-менеджмент».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є закономірності, принципи функціонування та розвитку підприємства в умовах кризи на різних стадіях її розвитку.

Міждисциплінарні зв'язки: у процесі викладання матеріалу та з метою його успішного оволодіння необхідно використовувати міждисциплінарні зв'язки з *дисциплінами, засвоєння яких необхідно для вивчення цієї дисципліни* («Аналітична економіка», «Менеджмент», «Проектна економіка», «Стратегічний аналіз», «Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції») з *дисциплінами, які потребують вивчення даної дисципліни* («Стратегічне управління», «Актуальні проблеми розвитку соціально-економічних систем», «Формування концепції безпеки підприємництва»), а також орієнтувати на майбутнє виконання кваліфікаційної роботи.

Метою викладання навчальної дисципліни «Ризик-менеджмент» є засвоєння теоретичних знань та набуття практичних навичок ефективного управління підприємством на різних стадіях розвитку його кризових процесів.

Основними завданнями вивчення дисципліни «**Ризик-менеджмент**» є формування знань, умінь та навичок з вирішення проблем:

- формування системи знань про причини і природу кризових явищ в економіці;
- вивчення теорії економічного ризику, різновидів криз і специфічних факторів, якими вони зумовлені;
- засвоєння механізмів аналізу ризику на підприємствах;
- орієнтування в основних законодавчих і нормативних актах, які регламентують ризик-менеджмент;
- розпізнавання кризових явищ (симптоми, причини, природа, рівень та час впливу);
- прогнозування наслідків розвитку кризових явищ та їх вплив на результати діяльності підприємства;
- визначення можливостей запобігання кризи та/або її пом'якшення;
- забезпечення функціонування підприємства в умовах кризи (особливо локальних, а також системної та стратегічної);
- стабілізація діяльності окремих підсистем підприємства для подолання (пом'якшення) проявів системної кризи підприємства в цілому для створення можливостей його подальшого розвитку або ліквідації;
- ліквідація наслідків ризику та/або ліквідація підприємства;
- розвиток підприємства на новій основі, якщо ризик вдалось подолати;
- набуття знань і навичок щодо процедури відновлення платоспроможності

на підприємстві або застосування щодо нього банкрутства.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувачі повинні:

розуміти:

- сутність та методи управління ризиком діяльністю підприємства;
- механізми організації та забезпечення ефективної протидії кризовим процесам;
- техніку виконання економічних розрахунків з визначення масштабів та глибини ризику на підприємстві;

знати:

1) на понятійному рівні:

- основні принципи, методи та форми раціональної організації управління ризиком на підприємстві;
- природу кризових явищ в економіці; сучасні та класичні теорії економічних ризиків; різновиди криз і специфічних факторів, якими вони зумовлені;
- знань про причини і природу кризових явищ в економіці;
- вивчення теорії економічних ризиків, різновидів криз і специфічних факторів, якими вони зумовлені;
- технологію та алгоритми моніторингу стану підприємства;
- механізм дії економічних законів; закономірності функціонування ризику в структурах ;

2) на фундаментальному рівні:

- методологію та процедури впровадження рішень;

3) на практично-творчому рівні:

- принципи та причини появи кризових явищ, сутність та природу кризових процесів;
- процедури відновлення платоспроможності на підприємстві, запобігання банкрутству.

вміти:

1) на репродуктивному рівні:

- виявляти кризові процеси на підприємстві;
- формувати системи знань про причини і природу кризових явищ;
- опанувати прийоми попередження і подолання криз;
- орієнтуватись в основних законодавчих і нормативних актах, які регламентують ризик-менеджмент;
- набути знання і навички щодо процедури відновлення платоспроможності на підприємстві або застосування щодо нього банкрутства.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться:

120 годин / 4,0 кредити ЄКТС. Форма контролю з дисципліни - залік

Теми семінарських занять

ТЕМА 3 КІЛЬКІСНИЙ АНАЛІЗ РИЗИКУ В СИСТЕМІ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

Семінарське заняття 1 – 2 год.

План

1. Кількісний аналіз ризику
2. Загальні підходи до кількісної оцінки ступеня ризику. Статистичний метод. Застосування ймовірності до оцінки рівня ризику.
3. Оцінка ступеня ризику в абсолютному виразі. Поняття сподіваного значення (математичного сподівання), дисперсії та середньоквадратичного відхилення випадкової величини. Ризик як величина очікуваної невдачі.
4. Оцінка ступеня ризику у відносному виразі. Поняття коефіцієнта ризику та коефіцієнта варіації. Коефіцієнт сподіваних збитків.
5. Поняття допустимого, критичного та катастрофічного ризиків.
6. Визначення меж зони їх дії.

Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню: "ризик", "самоокупність", " зміст ризику", "економічне середовище", "мікросередовище", " концепції про власність ", "підприємство", " суб'єкти та об'єкти ризику ", " типи і форми управління ризиком ".

Рекомендована література до Темі 3:

1. Основна: 1.1,1.2,1.3,1.4,1.6,1.8.
2. Допоміжна: 2.1,2.3,2.4,2.5,2.7.
3. Інформаційні ресурси в Інтернеті: 3.1,3.2.

ТЕМА 4 ВИБІР ОПТИМАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ В УМОВАХ РИЗИКУ, ПОВ'ЯЗАНОГО З КОНФЛІКТОМ ТА НЕВИЗНАЧЕНІСТЮ

Семінарське заняття 2 – 2 год.

План

1. Методи аналізу конфліктних ситуацій. Ризики, пов'язані з конфліктом при здійсненні проектів. Методи знаходження оптимальних стратегій.
2. Оцінка ступеня ризику у відносному виразі. Поняття коефіцієнта ризику та коефіцієнта варіації. Коефіцієнт сподіваних збитків.
3. Оцінка можливих результатів реалізації програми ризик-менеджменту в організації. Відповідальність менеджменту підприємства за якість управління ризиками. Ризик - менеджмент: дев'ять основних етапів діяльності

4. Культура ризик-менеджменту

Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню: "криза", "самоокупність", " зміст економічного ризику", "економічне середовище", "мікросередовище", " концепції про власність ", "підприємство", " суб'єкти та об'єкти власності ", " типи і форми управління ризиками".

Рекомендована література до Теми 4:

1. Основна: 1.1,1.2,1.3,1.4,1.6,1.8.
2. Допоміжна: 2.1,2.3,2.4,2.5,2.7.
3. Інформаційні ресурси в Інтернеті: 3.1,3.2.

ТЕМА 5 РИЗИК І ТЕОРІЯ КОРИСНОСТІ. СУТНІСТЬ ТЕОРЕТИКО-ІГРОВОЇ МОДЕЛІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ КОНФЛІКТУ.

Семінарське заняття 3 – 2 год.

План

1. Ризик і теорія корисності
2. Сутність концепції теорії корисності. Поняття корисності. Основні аксіоми теорії корисності. Поняття граничної корисності. Приклади побудови функції корисності під час прийняття рішення, обтяженого ризиком.
3. Корисність за Нейманом-Моргенштерном. Поняття лотереї, детермінованого еквівалента лотереї, премії за ризик.
4. Різне ставлення до ризику: схильність, нейтральність, несхильність. Функція корисності. Криві байдужості.

Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню: "небезпека, ризик", "самоокупність", " зміст кризи", "економічне середовище", "мікросередовище", " концепції про власність ", "підприємство", " суб'єкти та об'єкти ризику", " типи і форми управління ризиком".

Рекомендована література до Теми 5:

1. Основна: 1.1,1.2,1.3,1.4,1.6,1.8.
2. Допоміжна: 2.1,2.3,2.4,2.5,2.7.
3. Інформаційні ресурси в Інтернеті: 3.1,3.2.

ТЕМА 6 ЕТАПИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

Семінарське заняття 4 – 2 год.

План

1. Основи управління ризиками в господарській діяльності підприємства.
 2. Необхідність управління ризиком у спектрі економічних проблем.
- Загальні підходи до процесу управління ризиком у менеджменті.
3. Принципи і методи управління ризиком.
 4. Уникнення ризику.
 5. Попередження (запобігання) виникнення ризику.
 6. Прийняття ризику.
 7. Оптимізація (зниження) ступеня ризику.
 8. Контроль ризику як метод його оптимізації (мінімізації).
 9. Фінансування ризику як метод компенсації втрат
 10. Розробка технологій та методів зниження негативного впливу ризиків на діяльність

Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню: "криза", "самоокупність", " зміст ризику та кризи", "економічне середовище", "мікросередовище", " концепції про управління ризиком", "підприємство", " суб'єкти та об'єкти ризику", " типи і форми управління ".

Рекомендована література до Теми 6:

1. Основна: 1.1,1.2,1.3,1.4,1.6,1.8.
2. Допоміжна: 2.1,2.3,2.4,2.5,2.7.
3. Інформаційні ресурси в Інтернеті: 3.1,3.2.

Теми для підготовки рефератів

Зовнішні способи зниження ризику: розподіл ризику, зовнішнє страхування.
Внутрішні способи зниження ризику: лімітування; диверсифікація; створення резервів і запасів; здобуття додаткової інформації.

ТЕМА 7 ПЛАНУВАННЯ ВПЛИВУ НА РИЗИК. УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ

Семінарське заняття 5 – 2 год.

План

1. Планування впливу на ризик: методи і стратегія
2. Напрями профілактики ризиків: запобігання; мінімізація; диверсифікація; лімітування
3. Програма управління ризиками в організації
4. Виявлення факторів ризику
5. Методи виявлення ризику
6. Фінансування ризику
7. Ознаки вдосконалення системи ризик-менеджменту (ISO 31000-2010)

8. Інструменти управління ризиками
9. Загальна класифікація інструментів ризик-менеджменту та класифікація засобів впливу на ризик Методи управління ризиками
10. Інструменти управління ризиками за сферами діяльності
11. Інструменти управління ризиками відповідно до етапу реалізації проекту

Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню: "проектні ризики", "загрози", " зміст проектних ризиків", "економічне середовище", "мікросередовище", " концепції про власність ", "підприємство", " суб'єкти та об'єкти ризику ", " типи і форми управління ризиками".

Питання для підготовки рефератів

Стратегічний ризик-менеджмент підприємницької та проектної діяльності і його особливості

Характеристики ризик-менеджменту залежно від стратегічних підходів до формування програми ризик-менеджменту

Інформація в системі управління підприємницькими та проектними ризиками. Спеціалізоване програмне забезпечення в ризик-менеджменті

Інформаційні технології для динамічного оцінювання і прогнозування ризиків, адаптації і побудови нових адекватних математичних моделей фінансових ризиків з урахуванням нових даних, критеріїв, вимог та уточнень

Управління ризиками проектів. Управління ризиками інновацій

Рекомендована література до Теми 7:

1. Основна: 1.1,1.2,1.3,1.4,1.6,1.8.
2. Допоміжна: 2.1,2.3,2.4,2.5,2.7.
3. Інформаційні ресурси в Інтернеті: 3.1,3.2.

Теми практичних занять

ТЕМА 1 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ

Практичне заняття 1- 2 год.

План

1. Поняття ризику. Необхідність врахування ризику при прийнятті рішень
2. Поняття зовнішнього середовища підприємства. Середовище безпосереднього та опосередкованого впливу і його характеристика

3. Невизначеність та ризик

4. Поняття невизначеності. Зв'язок невизначеності та ризику. Види невизначеності. Аналіз чинників невизначеності.

5. Причини виникнення економічного ризику. Зовнішні та внутрішні чинники ризику.

6. Поняття об'єкту, суб'єкту та джерела ризику. Ставлення до ризику суб'єктів прийняття рішень. Ризик як об'єктивно-суб'єктивна економічна категорія.

7. Класифікація ризиків.

8. Загальні засади класифікації ризиків. Типи й види ризиків, їх класифікація, особливості виникнення та дії. Динамічний і статичний ризик.

9. Спеціальні ризики. Системний ризик. Портфельний ризик.

Завдання 1. Підприємство тимчасово має вільні кошти в сумі 100 тис. грн. і вирішує питання про їх використання. Можливі два варіанти вкладення коштів в інвестиційні проекти.

Відповідно до першого варіанта в разі невдачі підприємство втрачає усі свої кошти, а у разі удачі (успіху) – через рік отримає 400 тис. грн. Ймовірність успіху невідома. Відповідно до другого варіанта в разі невдачі підприємство втрачає 95 % вкладених коштів, а у разі удачі (успіху) – через рік отримає 250 тис. грн. На думку фахівців з маркетингу ймовірність успіху складає 0,7 (70 %).

Необхідно визначити кращий варіант вкладення коштів за допомогою критеріїв очікуваного доходу (математичного сподівання), середнього квадратичного відхилення, коефіцієнта варіації та абсолютної величини ризику (втрат).

Завдання 2. Підприємство тимчасово має вільні кошти в сумі 20 тис. дол. США і вирішує питання про їх використання. Можливі два варіанти вкладення коштів в інвестиційні проекти.

Відповідно до першого варіанта в разі невдачі підприємство втрачає 90 % вкладених коштів, а у разі удачі (успіху) – через рік отримає 50 тис. дол. США. Ймовірність успіху невідома.

Відповідно до другого варіанта в разі невдачі підприємство втрачає усі свої кошти, а в разі успіху – через рік отримає 40 тис. дол. США. На думку фахівців з маркетингу ймовірність успіху складає 0,6 (60 %).

Необхідно визначити кращий варіант вкладення коштів за допомогою критеріїв очікуваного доходу (математичного сподівання), середнього квадратичного відхилення, коефіцієнта варіації та абсолютної величини ризику.

ТЕМА 2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯКІСНОГО ТА КІЛЬКІСНОГО АНАЛІЗУ РИЗИКУ

Практичне заняття 2 – 2 год.

План

Абсолютне і відносне вираження ризику.

Оцінка ризику в абсолютному і відносному вираженні. Якісне суб'єктивне оцінювання ризику.

Кількісні показники і методи виміру економічного ризику. Класифікація можливих втрат і їх оцінка. Шкали градації ризику, що використовуються для прийняття рішень

Прийняття ризикованих рішень в умовах невизначеності середовища. Основні види критеріїв оптимальності при прийнятті рішень в умовах невизначеності. Методи аналізу ризиків в умовах невідомої об'єктивної реальності, невизначеності, ігор з природою

Спеціальні методи оцінки ризику. Евристична та комплексна оцінка ризику. Метод аналогій. Експертні методи оцінювання ризиків. Аналіз чутливості.

Оцінка ризику за допомогою дерева рішень. Оцінка систематичного ризику на стадії розробки й вибору проектних рішень

Завдання 3. Фірма може реалізувати два інвестиційних проекти. Перший у випадку успішної реалізації з ймовірністю 0,7 забезпечує прибуток у розмірі 65 тис. грн., але у випадку невдачі можна втратити 20 тис. грн. Для другого проекту з ймовірністю 0,9 можна отримати прибуток 30 тис. грн., а у випадку невдачі – втратити 10 тис. грн. Визначити, який проект обрати фірмі для реалізації.

Завдання 4. Підприємство планує вкласти певну частину своїх коштів у розширення економічної діяльності. Альтернативні варіанти розвитку задані певними стратегіями. Вірогідні (можливі) 4 варіанти зовнішньоекономічних умов, які впливатимуть на показники ефективності кожної стратегії. Виграш від реалізації кожної стратегії та ймовірності зовнішньоекономічних умов наведені в таблиці.

Виграш (прибуток) при реалізації кожної стратегії (тис. грн.)

Стратегії A_i	Варіанти зовнішньоекономічних умов S_j			
	S_1	S_2	S_3	S_4
A_1	25	10	37	8
A_2	24	18	5	15
A_3	12	9	17	11
A_4	15	3	22	8
A_5	31	42	16	12
Ймовірність p_j	0,72	0,24	0,09	0,05

Необхідно визначити ефективність і ризикованість кожної стратегії розвитку підприємства і зробити висновок про те, в яку стратегію доцільно вкладати кошти і чому.

ТЕМА 3 КІЛЬКІСНИЙ АНАЛІЗ РИЗИКУ В СИСТЕМІ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

Практичне заняття 3 – 2 год.

План

Загальні підходи до кількісної оцінки ступеня ризику. Статистичний метод. Застосування ймовірності до оцінки рівня ризику.

Оцінка ступеня ризику в абсолютному виразі. Поняття сподіваного значення (математичного сподівання), дисперсії та середньоквадратичного відхилення випадкової величини. Ризик як величина очікуваної невдачі.

Оцінка ступеня ризику у відносному виразі. Поняття коефіцієнта ризику та коефіцієнта варіації. Коефіцієнт сподіваних збитків.

Поняття допустимого, критичного та катастрофічного ризиків.

Визначення меж зони їх дії.

ТЕМА 4 ВИБІР ОПТИМАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ В УМОВАХ РИЗИКУ, ПОВ'ЯЗАНОГО З КОНФЛІКТНОЮ ТА НЕВИЗНАЧЕНОСТЮ

Практичне заняття 4 – 2 год.

План

Методи аналізу конфліктних ситуацій. Ризики, пов'язані з конфліктом при здійсненні проектів. Методи знаходження оптимальних стратегій.

Оцінка ступеня ризику у відносному виразі. Поняття коефіцієнта ризику та коефіцієнта варіації. Коефіцієнт сподіваних збитків.

Оцінка можливих результатів реалізації програми ризик-менеджменту в організації. Відповідальність менеджменту підприємства за якість управління ризиками. Ризик - менеджмент: дев'ять основних етапів діяльності

Культура ризик-менеджменту

Завдання 5. Підприємство планує вкласти певну частину своїх коштів у розширення своєї діяльності. Альтернативні варіанти розвитку задані певними стратегіями. Виграш від реалізації кожної стратегії та ймовірності зовнішньоекономічних умов наведені в таблиці.

Виграш (прибуток) при реалізації кожної стратегії (тис. грн.)

Стратегії A_i	Варіанти зовнішньоекономічних умов S_j			
	1	2	3	4
1	34	28	15	16
2	11	21	24	27
3	6	38	19	26
4	34	32	7	15
Ймовірність p_j	0,22	0,35	0,29	0,14

Необхідно обрати оптимальну стратегію розвитку підприємства на основі критеріїв Байєса, Лапласа, середньоквадратичного та семіквадратичного відхилення, коефіцієнтів варіації та ризику, розмаху варіації.

Завдання 6. Підприємство розглядає два проекти A і B щодо інвестування. Відомі оцінки прогнозованих значень доходу від кожного з цих проектів та відповідні значення ймовірностей. Цифрові дані наведено в таблиці.

Оцінка можливого результату	Прогнозований прибуток, тис. грн.		Значення ймовірності	
	A	B	A	B
Песимістична	100	51	0,5	0,01
Оптимістична	200	151	0,5	0,99

Потрібно оцінити ступінь ризику кожного з цих проектів і обрати один з них (той, що забезпечує меншу величину ризику) для інвестування.

ТЕМА 5 РИЗИК І ТЕОРІЯ КОРИСНОСТІ. СУТНІСТЬ ТЕОРЕТИКО-ІГРОВОЇ МОДЕЛІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ КОНФЛІКТУ.

Практичне заняття 5 – 2 год.

План

Сутність концепції теорії корисності. Поняття корисності. Основні аксіоми теорії корисності. Поняття граничної корисності. Приклади побудови функції корисності під час прийняття рішення, обтяженого ризиком.

Корисність за Нейманом-Моргенштерном. Поняття лотереї, детермінованого еквівалента лотереї, премії за ризик.

Різне ставлення до ризику: схильність, нейтральність, несхильність. Функція корисності. Криві байдужості.

Завдання 7. Для здійснення певного інвестиційного проекту фірмі необхідно зробити одноразову інвестицію в розмірі 200 тис. грн. Ураховуючи зміни, які відбуваються на ринку, де діє фірма, можуть мати місце чотири варіанти ситуацій:

- I – фірма може отримати прибуток на вкладений капітал у розмірі 30 %;
- II – прибуток дорівнюватиме 25 %;
- III – прибуток дорівнюватиме 5 %;
- IV – збитки становитимуть 10 % від вкладеного капіталу.

Шанси для реалізації кожного з варіантів однакові. Розрахувати ризикованість реалізації даного проекту на основі середньоквадратичного відхилення та коефіцієнта варіації.

Завдання 8. Підприємство вирішує питання про доцільність виробництва певної продукції, користуючись такою інформацією своїх аналітиків:

- потенційна річна місткість ринку – 2 млн. одиниць продукції; на

ринку працюють ще чотири підприємства аналогічного профілю, які контролюють 70 % його потенційної місткості;

- ціна реалізації одиниці продукції на даний момент – 90 грн.; підприємство може зайняти частку даного ринку завдяки зниженню ціни реалізації продукції на 10 %;

- на ринку можуть виникнути ситуації, коли відхилення реальної ціни від очікуваної складе +10%, або складе –5 %.

Необхідно визначити ступінь цінового ризику підприємства при виході на даний ринок.

ТЕМА 6 ЕТАПИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

Практичне заняття 6 – 2 год.

План

Основи управління ризиками в господарській діяльності підприємства.

Необхідність управління ризиком у спектрі економічних проблем. Загальні підходи до процесу управління ризиком у менеджменті.

Принципи і методи управління ризиком.

Уникнення ризику.

Попередження (запобігання) виникнення ризику.

Прийняття ризику.

Оптимізація (зниження) ступеня ризику.

Контроль ризику як метод його оптимізації (мінімізації).

Фінансування ризику як метод компенсації втрат

Розробка технологій та методів зниження негативного впливу ризиків на діяльність

Зовнішні способи зниження ризику: розподіл ризику, зовнішнє страхування. Внутрішні способи зниження ризику: лімітування; диверсифікація; створення резервів і запасів; здобуття додаткової інформації.

Завдання 9. Підприємство тимчасово має вільні кошти в сумі 20 тис. дол. США і вирішує питання про їх використання.

По-перше, можна вкласти гроші в інвестиційний проект. У разі невдачі підприємство втрачає усі свої гроші, а у разі удачі (успіху) – через рік отримає 60 тис. дол. США.

По-друге, альтернативний варіант – покласти гроші у банк під 11 % річних без ризику. У разі вкладення грошей в інвестиційний проект фахівець з маркетингу вважає, що ймовірність успіху – 0,4.

Для того, щоб прийняти рішення відносно використання підприємством грошей, необхідно врахувати думки директора і бухгалтера з цього питання. Відомості про погляди директора і бухгалтера щодо корисності різних сум доходів наведені в таблиці:

Доход, тис. дол. США	Корисність на думку	
	директора	бухгалтера

20	10	40
30	20	60
40	30	80
50	50	90
60	100	100

Необхідно:

- 1) визначити варіант вкладення коштів за допомогою критеріїв очікуваного доходу, середньоквадратичного відхилення, коефіцієнта варіації;
- 2) побудувати два графіки корисності і визначити за ними ставлення до ризику двох фахівців (директора і бухгалтера);
- 3) визначити корисність доходів за даними директора і бухгалтера і показати, що порадить кожен з них відповідно до правила очікуваної корисності.

Завдання 10. Для особи, що приймає рішення, можливі два варіанти дій, які призводять до різних результатів, наведених у таблиці:

Показник	Варіант 1				Варіант 2			
Величина виграшів	- 20	0	10	40	- 10	10	20	40
Ймовірність виграшів	0,2	0,1	0,4	0,3	0,2	0,4	0,3	0,1
Корисність виграшів	0	0,2	0,3	1	0,1	0,3	0,4	1

Необхідно проранжувати ці дії за:

- 1) математичним сподіванням,
- 2) середньоквадратичним відхиленням,
- 3) коефіцієнтом варіації,
- 4) очікуваною корисністю.

ТЕМА 7 ПЛАНУВАННЯ ВПЛИВУ НА РИЗИК. УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ

Практичне заняття 7 – 2 год.

План

Планування впливу на ризик: методи і стратегія

Напрями профілактики ризиків: запобігання; мінімізація; диверсифікація; лімітування

Програма управління ризиками в організації

Виявлення факторів ризику

Методи виявлення ризику

Фінансування ризику

Ознаки вдосконалення системи ризик-менеджменту (ISO 31000-2010)

Інструменти управління ризиками

Загальна класифікація інструментів ризик-менеджменту та класифікація засобів впливу на ризик
Методи управління ризиками

Інструменти управління ризиками за сферами діяльності

Інструменти управління ризиками відповідно до етапу реалізації проекту

Завдання 11. Підприємство тимчасово має вільні кошти в сумі 100 тис. грн. і вирішує питання про їх використання. Можна вкласти гроші в інвестиційний проект. У разі невдачі підприємство втрачає всі свої кошти, а у випадку удачі (успіху) – через рік отримає 500 тис. грн. Ймовірність успіху невідома.

Альтернативний варіант – покласти кошти в банк під 22% річних без ризику. Для того, щоб прийняти рішення щодо використання коштів, необхідно врахувати думки з цього питання двох компаньйонів. Дані про їх погляди щодо корисності різних сум доходів наведені в таблиці.

Доход, тис. грн.	Корисність на думку компаньйона	
	№ 1	№ 2
100	30	20
200	50	30
300	70	40
400	90	60
500	100	100

Необхідно:

- 1) визначити варіант вкладення коштів за допомогою критеріїв очікуваного доходу, середньоквадратичного відхилення, коефіцієнта варіації;
- 2) побудувати два графіки корисності і визначити за ними ставлення до ризику двох компаньйонів;
- 3) визначити корисність доходів за даними двох компаньйонів і показати, що порадить кожен з них відповідно до правила очікуваної корисності.

Приклад вирішення практичного завдання

Підприємство може реалізувати два інвестиційних проекти. Вклавши 50 тис. грн. у перший варіант, у випадку успішної реалізації з ймовірністю 0,6 через рік можна отримати 200 тис. грн., але у випадку невдачі можна втратити 90 % коштів. Для другого проекту вклавши ті ж кошти з ймовірністю 0,9 можна отримати через рік 150 тис. грн., а у випадку невдачі – втратити всі кошти.

На основі показників математичного сподівання, середньоквадратичного відхилення, коефіцієнта варіації та абсолютної величини ризику (втрат) потрібно визначити, який проект обрати фірмі для реалізації.

Рішення

Визначаємо необхідні критерії для кожного варіанта вкладення коштів.

Критерій	Варіант 1	Варіант 2

Математичне сподівання (очікуваний дохід), тис. грн.	$200 \cdot 0,6 + 5 \cdot 0,4 = 122,0$	$150 \cdot 0,9 + 0 \cdot 0,1 = 135,0$
Дисперсія	$\sqrt{(200 - 122)^2 \cdot 0,6 + (5 - 122)^2 \cdot 0,4} = 9126,0$	$\sqrt{(150 - 135)^2 \cdot 0,9 + (0 - 135)^2 \cdot 0,1} = 2025,0$
Середньоквадратичне відхилення, тис. грн.	$9126 = 95,5$	$2025 = 45,0$
Коефіцієнт варіації, %	$95,5 : 122,0 \cdot 100 = 78,3$	$45,0 : 135,0 \cdot 100 = 33,3$
Абсолютна величина ризику (втрат), тис. грн.	$50 \cdot 0,9 \cdot 0,4 = 18,0$	$50,0 \cdot 0,1 = 5,0$

На основі всіх розрахованих критеріїв краще обрати другий варіант вкладання коштів: він приносить більший очікуваний дохід та менші можливі втрати і є менш ризикованим.

ТЕМА 8 СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗНИЖЕННЯ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ ФАКТОРІВ РИЗИКУ НА РЕЗУЛЬТАТИ

Практичне заняття 8 – 2 год.

План

Концепція організації контролінгу ризиків у системі проектного менеджменту підприємства

Стратегічний ризик-менеджмент підприємницької та проектної діяльності і його особливості

Характеристики ризик-менеджменту залежно від стратегічних підходів до формування програми ризик-менеджменту

ТЕСТИ

Складовими економічної безпеки держави є:

фінансова, макроекономічна, інформаційна, енергетична;
зовнішньоекономічна, інформаційна, зовнішньополітична;
макроекономічна, виробнича, енергетична;
макроекономічна, корупційна, інвестиційна.

За можливістю здійснення загрози економічній безпеці держави поділяються на:

реальні і потенційні;
реалізовані і нереалізовані;
технологічні і виробничі;
прямі і непрямі.

У перекладі з грецької термін „безпека” означає:

володіти ситуацією;
стійкість і стабільність;

захист національних інтересів;
забезпечувати незалежність.

В якому із перелічених документів окреслено підходи до визначення інтегрального індексу економічної безпеки:

Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України.

Стратегії національної безпеки України;

Конституції України;

Концепції (Основи державної політики) національної безпеки України;

Яким нормативно-правовим документом визначено, що „забезпечення економічної безпеки держави є однією із найважливіших функцій держави”:

Конституцією України;

Законом України „Про Раду національної безпеки і оборони України”;

Законом України „Про основи національної безпеки України”;

Кримінальним кодексом.

Національні економічні інтереси за характером зіткнення поділяються на:
спільні, розбіжні та конфронтаційні.

паралельні та спільні;

лінійні, спільні, паралельні та конфронтаційні;

паралельні та лінійні;

Головним керуючим органом в Україні з питань національної безпеки є:

Рада національної безпеки і оборони України;

Служба безпеки України;

Кабінет Міністрів України;

Секретаріат Президента України.

Економічна безпека – це:

стан національної економіки, за якого зберігається економічна стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз з метою реалізації національних економічних інтересів, та задоволення потреб особи, суспільства, держави;

об’єктивна можливість негативного впливу на певне явище, систему, механізм соціальний організм, внаслідок якого може бути заподіяна шкода, що призведе до занепаду, кризового стану тощо;

ступінь (рівень) захищеності від негативного впливу внутрішніх або зовнішніх чинників;

безпосередня форма небезпеки або сукупність негативних чинників чи умов.

Економічна незалежність – це:

міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів;

можливість здійснення державного контролю над ресурсами, здатність

використовувати національні переваги для забезпечення рівноправної участі держави у міжнародній торгівлі та кооперативних зв'язках;
спроможність самостійно реалізовувати і захищати інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва;
спроможність здійснювати ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни.

Явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей життєзабезпечення нації та окремої особи називаються:

загрозами економічної безпеки;
загрозами експортно-імпоротної безпеки;
перепонами державного регулювання;
позитивними чинниками економічної безпеки держави.

Питання для самоконтролю і обговорення

1. Сутність та особливості антикризового управління підприємством. Мета антикризового управління підприємством. Об'єкт антикризового управління. Процес антикризового управління.

2. Суб'єкти антикризового управління. Власник підприємства. Економіст-фінансист (фінансовий директор, заступник з економічних питань тощо). Функціональний антикризовий менеджер-співробітник підприємства. Функціональний антикризовий менеджер-співробітник консалтингової фірми. Державні та відомчі органи. Представники кредиторів. Представники санаторів. Арбітражний керуючий.

3. Модель процесу антикризового управління підприємством. Діагностика кризового стану і загрози банкрутства підприємства. Визначення мети і завдань антикризового управління.

4. Визначення суб'єкта антикризової діяльності.

5. Оцінка часових обмежень процесу антикризового управління. Оцінка ресурсного потенціалу антикризового управління. Розробка антикризової програми підприємства.

6. Підсистеми антикризового управління. Підсистема діагностики фінансового стану і оцінки перспектив розвитку бізнесу підприємства. Підсистема маркетингу. Підсистема антикризової інвестиційної політики. Підсистема управління персоналом. Підсистема організаційно-виробничого менеджменту. Підсистема санації та ліквідації підприємства.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ З ДИСЦИПЛІНИ «РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ»

Поняття ризику та його оцінювання. Сутність економічного ризику. Ризик у менеджменті.

Природа економічного ризику. Необхідність врахування дії ризику в розв'язанні економічних завдань, що виникають під час прийняття господарських рішень.

Сутність ситуаційного підходу в менеджменті. Поняття зовнішнього середовища підприємства. Середовище безпосереднього та опосередкованого впливу. Характеристика зовнішнього середовища підприємства.

Поняття економічної системи, її властивості.

Невизначеність та ризик

Поняття невизначеності. Зв'язок невизначеності та ризику. Види невизначеності. Аналіз чинників невизначеності.

Причини виникнення економічного ризику. Зовнішні та внутрішні чинники ризику.

Поняття об'єкту, суб'єкту та джерела ризику. Ставлення до ризику суб'єктів прийняття рішень.

Ризик як об'єктивно-суб'єктивна економічна категорія.

Класифікація ризиків. Якісний аналіз ризику

Загальні засади класифікації ризиків. Типи й види ризиків, їх класифікація, особливості виникнення та дії. Динамічний і статичний ризик.

Виробничий ризик. Комерційний ризик. Фінансовий (кредитний) ризик. Інвестиційний ризик. Ринковий ризик. Портфельний ризик.

Кількісний аналіз ризику

Загальні підходи до кількісної оцінки ступеня ризику. Статистичний метод. Застосування ймовірності до оцінки рівня ризику.

Метод аналогій. Експертні методи оцінювання ризиків. Аналіз чутливості.

Оцінка ступеня ризику в абсолютному виразі. Поняття сподіваного значення (математичного сподівання), дисперсії та середньоквадратичного відхилення випадкової величини. Ризик як величина очікуваної невдачі.

Оцінка ступеня ризику у відносному виразі. Поняття коефіцієнта ризику та коефіцієнта варіації. Коефіцієнт сподіваних збитків.

Поняття допустимого, критичного та катастрофічного ризиків.

Визначення меж зони їх дії.

Ризик і теорія корисності

Сутність концепції теорії корисності. Поняття корисності. Основні аксіоми теорії корисності. Поняття граничної корисності. Приклади побудови функції корисності під час прийняття рішення, обтяженого ризиком.

Корисність за Нейманом-Моргенштерном. Поняття лотереї, детермінованого еквівалента лотереї, премії за ризик. Різне ставлення до ризику: схильність, нейтральність, несхильність. Функція корисності. Криві байдужості.

Управління ризиками в господарській діяльності підприємства

Основні підходи до управління економічним ризиком

Необхідність управління ризиком у спектрі економічних проблем. Загальні підходи до процесу управління ризиком у менеджменті. Принципи прийняття рішень в умовах ризику.

Ризик і теорія корисності. сутність теоретико-ігрової моделі. прийняття рішень в умовах конфліктів

Сутність концепції теорії корисності. Поняття корисності. Основні аксіоми теорії корисності. Поняття граничної корисності. Приклади побудови функції корисності під час прийняття рішення, обтяженого ризиком.

Корисність за Нейманом-Моргенштерном. Поняття лотереї, детермінованого еквівалента лотереї, премії за ризик.

Різне ставлення до ризику: схильність, нейтральність, несхильність. Функція корисності. Криві байдужості.

Моделювання економічного ризику та прийняття рішень

Поняття моделі. Сутність теоретико-ігрової моделі. Поняття конфліктної ситуації та стратегії гравця. Нижня ціна гри або максимін. Верхня ціна гри або мінімакс. Алгоритм знаходження рішення гри.

Економічне середовище у ролі гравця. Поняття інформаційної ситуації. Характеристики інформаційних ситуацій.

Функція ризику. Приклади кількісної оцінки ризику під час прийняття господарських рішень.

Прийняття рішень в умовах ризику. Критерії прийняття рішень в умовах ризику. Критерій Байєса. Критерій Бернуллі-Лапласа. Критерій Гіббса-Джейнса. Критерій Вальда. Критерій мінімального ризику Севіджа. Критерій Гурвіца.

Концепції та зміст системи ризик-менеджменту

Етапи та організація ризик-менеджмента

Зміст управління ризиками. Об'єкт системи ризик-менеджменту

Процес управління ризиками та його основні суб'єкти.

Алгоритм процесу управління ризиками

Основні етапи формування ризик-менеджменту

Консолідований ризик організації та концепції управління ризиками

Концепція мінімізації ризику. Концепція допустимого ризику

Ризик як ресурс

Особливості ризик-менеджменту в сучасній організації

Організаційно-структурна схема служби ризик-менеджменту

Основні документи у сфері ризик-менеджменту

Характеристика ризик-менеджменту як різновиду управлінської діяльності

Етапи та організація ризик-менеджменту

Програма управління ризиками в організації

Виявлення факторів ризику

Методи виявлення ризику. Фінансування ризику.

Ознаки вдосконалення системи ризик-менеджменту (ISO 31000-2010)

Методи управління ризиком: уникнення ризику; попередження (запобігання)

виникнення ризику; прийняття ризику; оптимізація (зниження) ступеня ризику.

Зовнішні способи зниження ризику: розподіл ризику, зовнішнє страхування.

Внутрішні способи зниження ризику: лімітування; диверсифікація; створення резервів і запасів; здобуття додаткової інформації.

Інструменти управління ризиками

Загальна класифікація інструментів ризик-менеджменту та класифікація засобів впливу на ризик

Інструменти управління ризиками за сферами діяльності

Інструменти управління ризиками відповідно до етапу реалізації проекту

Етапи реалізації програми ризик-менеджменту в організації

Відповідальність менеджменту організації за якість управління ризиками

Ризик - менеджмент: дев'ять основних етапів діяльності

Культура ризик-менеджменту

Планування впливу на ризик: методи і стратегія

Розробка технологій та методів зниження негативного впливу ризиків на діяльність

Напрями профілактики ризиків: запобігання; мінімізація; диверсифікація; лімітування

уникнення ризику; попередження (запобігання) виникнення ризику; прийняття ризику; оптимізація (зниження) ступеня ризику.

Зовнішні способи зниження ризику: розподіл ризику, зовнішнє страхування.

Внутрішні способи зниження ризику: лімітування; диверсифікація; створення резервів і запасів; здобуття додаткової інформації

Розробка організаційної підтримки заходів ризик-менеджменту; реалізація рішень; після реалізаційний моніторинг.

Особливості організації управління ризиками в проєктному та інноваційному ризик-менеджменті

Стадії забезпечення зниження негативного впливу факторів ризику на результати

Концепція організації контролінгу ризиків у системі проєктного менеджменту підприємства

Стратегічний ризик-менеджмент підприємницької та проєктної діяльності і його особливості

Характеристики ризик-менеджменту залежно від стратегічних підходів до формування програми ризик-менеджменту

Інформація в системі управління підприємницькими та проєктними ризиками. Спеціалізоване програмне забезпечення в ризик-менеджменті

Інформаційні технології для динамічного оцінювання і прогнозування ризиків, адаптації і побудови нових адекватних математичних моделей фінансових ризиків з урахуванням нових даних, критеріїв, вимог та уточнень

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Підручники

1. Ризик-менеджмент підприємством: навчальний посібник для студ. екон. спец. усіх форм навч. З.Є. Шершньова [та ін.]; заг. ред. З.Є. Шершньова. К.: КНЕУ, 2017. 676 с.
2. Ризик-менеджмент підприємством: підручник / Л.О. Лігоненко. К.: КНТЕУ, 2005. 824 с.
3. Борзенко В. І. Ризик-менеджмент: навч. посіб. / В. І. Борзенко. Харків: Вид-во Іванченка І. С., 2016. 231 с.
4. Колісник М.К. Фінансова санація і Ризик-менеджмент підприємством: навчальний посібник / М.К. Колісник, П.Г. Ільчук, П.І. Віблій. К.: Кондор, 2017. 272 с.
5. Скібіцька Л.І. Антикризовий менеджмент: навчальний посібник / Л.І. Скібіцька, В.В. Матвеев, В.І. Щелкунов, С.М. Подреза. К.: Центр учбової літератури, 2014. 584 с.
6. Скібіцький О.М. Антикризовий менеджмент: навчальний посібник / О.М. Скібіцький. К.: Центр учбової літератури, 2009. 568 с.
7. Тюріна Н.М. Ризик-менеджмент: навчальний посібник / Н.М. Тюріна, Н.С. Кравацка, І.В. Грабовська. К.: Центр учбової літ - ри, 2012. 448 с.
8. Управління антикризовою діяльністю підприємства: навчальний посібник / В.П. Кукоба. К.: КНЕУ, 2008. 395 с.
9. Чернявський А.Д. Ризик-менеджмент підприємством: навчальний посібник / А.Д. Чернявський. К.: МАУП, 2006. 256 с.
10. Шершньова З.Є. Ризик-менеджмент підприємством: навчально-методичний посібник для самост. вивч. дисц / З.Є. Шершньова, С.В. Оборська. К.: КНЕУ, 2014. 196 с.
11. Скібіцький Стратегічний менеджмент. Київ, 2016- 420 с.
12. Скібіцька Л.І. Антикризовий менеджмент. Київ, ЦУЛ, 2019 560с..

Додаткова література:

1. Антикризові технології в управлінні економічною безпекою підприємства: монографія / М. М. Караїм [та ін.]; за заг. ред. А. М. Штангрета. – Львів: Укр. акад. друкарства, 2016. 249 с.
2. Бабіч І. І. Оперативний контроль як функція антикризового управління сільськогосподарським підприємством: монографія / І. І. Бабіч, К. П. Мельник. Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2015. 304 с.
3. Дубинська О. С. Застосування механізму організаційно-виробничого менеджменту та фінансової звітності в антикризовому управлінні підприємством: монографія / О.С. Дубинська. Краматорськ: ДДМА, 2013. 203с.
4. Економіка і менеджмент – 2015: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку: зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 23-24 квіт. 2015 р.): у 9 т. – Дніпропетровськ: Біла К. О. [вид.], 2015. Т. 8: Управління

економікою підприємства: національні особливості антикризового управління, облік та аналіз в системі управління діяльністю підприємств. 2015. 95 с.

5. Камнєва А. В. Ризик-менеджмент підприємством: навч. посіб. / А. В. Камнєва, Т. Ю. Можевенко. Харків: ХАІ, 2015. 83 с.

6. Карпенко О.А. Основи антикризового управління: навчально-методичний посібник. К.: Вид-во НАДУ, 2006. 208 с.

7. Линник О. І. Ризик-менеджмент на вітчизняних та закордонних підприємствах: теорія, діагностика кризового стану, соціально-економічні аспекти управління: монографія / О. І. Линник, Р. Ф. Смоловик, І. А. Юр'єва. Х.: Підручник НТУ «ХП», 2013. 543 с.

8. Пілецька С. Т. Ризик-менеджмент економічною стійкістю промислового авіапідприємства: монографія / С. Т. Пілецька. К.: Центр учбової літератури, 2014. 304 с.

9. Піюренко І. О. Ризик-менеджмент харчовими підприємствами: проблеми теорії і практики: монографія / Піюренко І. О. Херсон: Грінь Д. С. [вид.], 2015. 331 с.

10. Чорна М. В. Формування людського фактора в антикризовому управлінні підприємств: монографія / М. В. Чорна, Г. І. Забродська. Харків: Харків. держ. ун-т харчування та торгівлі, 2013. 124 с.

11. Швець І. Ю. Ризик-менеджмент: навч. посіб. / І. Ю. Швець, Ю. Ю. Швець. Київ, 2016. 206 с.

Інформаційні ресурси:

1. Нормативна база (будь-які правові пошукові системи, включно системи, що розташовані на офіційних сайтах в мережі Інтернет).

2. Мережа Інтернет:Административно-управленческий портал
Режим доступу: <http://www.aup.ru/books/i010.htm>;

4. Менеджмент. Бізнес Режим доступу: www.management.com.ua тощо.